

I S A C
RAPRESENTATION
DI LVIGI GROTO
CIEGO D'HADRIA

EDIZIONE COMMENTATA
in lingua italiana e in lingua greca

ΣΧΟΛΙΑΣΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ
στην ιταλική και την ελληνική γλώσσα

Introduzione, commenti e supervisione accurata del testo
ATHANASIA DRAKOULI
Εισαγωγή, σχολιασμός και επιστημονική επιμέλεια
ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΔΡΑΚΟΥΛΗ

*Vincitore del 49° Premio Internazionale di Italianistica
"Ennio Flaiano" - "Luca Attanasio" per l'anno 2022*

*Τιμήθηκε με το 49° Διεθνές Βραβείο της Ιταλικής Φιλολογίας
"Ennio Flaiano" - "Luca Attanasio" για το 2022*

ΠΙ ΔΙΣΙΓΜΑ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Η εικόνα της Θυσίας του Αβραάμ η οποία κοσμεί το εξώφυλλο της παρούσας έκδοσης προέρχεται από χειρόγραφο του 14ου αιώνα το οποίο φυλάσσεται στο Ινστιτούτο Árni Magnússon της Ισλανδίας.

Supervisione scientifica, Introduzione, Commenti ATHANASIA DRAKOULI

Insegnante di Lingua e Terminologia Italiana, Università di Creta
Ricercatrice post-dotto rato, Università Nazionale e Capodistriaca di Atene

Επιστημονική επιμέλεια, Εισαγωγή, Σχολιασμός ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΔΡΑΚΟΥΛΗ
Διδάσκουσα Ιταλικής Γλώσσας και Ορολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Lettura critica a cura di GEORGIA MILIONI

Professoressa Associata della Didattica della Lingua Italiana
presso l'Università Nazionale e Capodistriaca di Atene

Κριτικός Αναγνώστης ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΗΛΙΩΝΗ

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Διδακτικής της Ιταλικής Γλώσσας
στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Collaboratori a vario titolo / Φιλολογική Επιμέλεια κειμένων

Per la lingua italiana / Για την ιταλική γλώσσα Dott.ssa CARMELA PIETROSANTO
Per la lingua greca / Για την ελληνική γλώσσα Δρ. ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΖΩΓΡΑΦΙΣΤΟΥ

ISAC, RA|P PRESENTAZION|E| DI LUIGI GROTO, CIECO D'ADRIA

Edizione commentata in lingua italiana e in lingua greca
Σχολιασμένη έκδοση στην ιταλική και την ελληνική γλώσσα
© Αθανασία Δρακούλη (a.drakouli@uoc.gr & drakoulia@gmail.com)

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Κοράλλι, Αθήνα, Απρίλιος 2022
ISBN: 978-960-9542-96-8

Δεύτερη έκδοση από τις Εκδόσεις Δίσigma, Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 2022

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΣΙΓΜΑ

Αθανασίου Διάκου 26, Καλοχώρι, 57009, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310.700.682

www.disigma.gr

ISBN: 978-618-202-120-0

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει και σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας της επιμελήτριας του έργου κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση μέρους ή του συνόλου του έργου.

ISAC DI LUIGI GROTO

**GRUPPO INCARICATO DELLA TRASCRIZIONE DELL'OPERA
ΟΜΑΔΑ ΜΕΤΑΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ**

Studenti della materia *Lingua e Terminologia Italiana 040*
Facoltà di Lettere e Filosofia, Università di Creta, sessione estiva 2021/2022.

Φοιτητές του μαθήματος *Ιταλική Γλώσσα και Ορολογία 040*
Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, εαρινό εξάμηνο 2021/2022

Αγγρά Χριστίνα, Αντωνάκη Μαρία, Αντωνοπούλου Βάσια, Ασκορδαλάκη Έφη, Βαγιού Μαρία, Βάμβουκα Μαρίνα, Βελόγλου Ελευθερία, Γαλαίου Όλγα, Γαλήνα Μάρθα, Γκίκα Ειρήνη, Γλυνιαδάκη Εβίτα, Γλυνιαδάκη Ειρήνη, Γρηγοράκη Μαρία, Δασκαλάκη Δανάη, Διακουράκη Ευσταθία, Διαλινός Ορφέας, Δουλγεράκη Κατερίνα, Δρακούλη Αικατερίνη, Δρετάκη Μαρία, Ενδιάρογλου Σταματία, Ευγενίδης Ανέστης, Ζαμάγια Μαρία, Ζερβού Έφη, Ζυγάκη Αριστέα, Ηγουμενίδης Αλέξανδρος, Καλαϊτζάκη Ασπασία, Καλτσογιάννη Αποστολία, Καραμολέγκος Ιάκωβος, Καρπούζη Φαίη, Κασσωτάκη Μαρία, Κατσαρού Κάλλι, Κατσουλιέρη Αναστασία, Καφφετζάκης Μάριος, Κλεουδή Φωτεινή, Κοζυράκη Μαρία, Κοκκινάκης Γιώργος, Κοκολάκης Γεώργιος Μιχαήλ, Κουμλέλη Αθανασία, Κουρτίδου Μαρία, Κωνσταντοπούλου Ιοκάστη, Κωστάκη Στέλλα, Λαρδοπούλου Ειρήνη, Λενακάκη Ειρήνη, Λιονή Μαρία, Μαθιουδάκη Εμμανουέλα, Μαλανδράκη Βερονίκη, Μανουσάκη Αναστασία, Μαργαρίτη Αντιγόνη, Μαρίνου Ευαγγελία, Μαρκετάκη Όλγα, Μασούρα Αγγελική, Μόρφα Δήμητρα, Μπαφάκη Ευγενία, Μπέκα Στέλλα, Μπουτζουκάκη Στέλλα, Νικολουδάκη Ήλια, Νουχάκη Εμμανουέλα, Ντερβίτση Ρετζίνα, Νύκταρη Κωνσταντίνα, Ξανθού Μαρία, Ξυλούρη Ζαχαρένια, Παδιού Ιωάννα, Παναχόρι Έγκλα, Πανδερμαράκη Έλενα, Παπαδακάκη Ζωή, Παπαδάκη Μαγδαληνή, Παπαδάκη Μαρίνα, Παπαδοπούλου Αντωνία, Παπαματθαϊάκης Πολυχρόνης, Παπασηφάκης Αντώνης, Πατσά Αναστασία, Πεινήρη Άννα, Πετσιωτά Ελευθερία, Πολυμίλης Κωνσταντίνος, Προδρομίτη Χριστίνα, Σαΐτη Μαριαγγέλα, Σάπικα Παναγιώτα Σοφία, Σαράντη Κωνσταντίνα Καλλιόπη, Σεντεμέντε Μαγδαληνή, Σηφάκη Κατερίνα, Σταμογιάννου Αναστασία Ροδόπη, Σταυράκης Ανδρέας, Σταυρουλάκη Ζαχαρένια, Στρατόγλου Ευάγγελος, Τερνέζη Ελπίδα, Τζαμούση Κωνσταντίνα, Τζανακάκη Στυλιανή, Τζανιδάκης Βασίλειος, Τζωρτζάκη Στέλλα, Τοπτή Βογδάνου Στέλλα, Τρίπατση Άννα, Τσαχάκη Μαρία, Τσελέντη Πλυτή, Τσούλλου Καθολική Σαββίνα, Φεργάδη Μάχη Ρηγίνα, Φιλιππίδου Χρυσή, Φουρτούνη Ειρήνη, Φούσκα Αγγελική, Χαλκιαδάκη Μαρία, Χασανάϊ Ευρυδίκη, Χατζάκη Εύα, Χνάρης Μιχάλης, Χριστόπουλος Ηλίας, Χριστοπούλου Αθανασία.

Revisione del testo trascritto

Επανελέγχος Μεταγραφής

Carmela Pietrosanto, Αθανασία Δρακούλη, Έλενα Πανδερμαράκη, Ιάκωβος Καραμολέγκος

Coordinamento dei gruppi di lavoro

Συντονισμός ομάδων εργασίας

Μάριος Καφφετζάκης, Όλγα Μαρκετάκη

Nota di prefazione alla pubblicazione:

La trascrizione dell'opera di Luigi Groto, *Isac*. una proposta didattica originale nell'insegnamento-apprendimento della *Lingua e Terminologia Italiana*

Semestre estivo 2021/2022: La pandemia da COVID-19 è in piena espansione, si vive in segregazione sanitaria e l'insegnamento, in tutti gli istituti greci di istruzione secondaria superiore e universitaria, avviene attraverso la “rete”.

Nell'Università di Creta, nella Facoltà di Lettere e Filosofia, l'insegnante di Lingua e Terminologia Italiana, la dottoressa Athanasia Drakouli, per stimolare gli studenti appartenenti al corso superiore (rispetto ai quattro livelli didattici semestrali, 040) ed impegnarsi con interesse nell'apprendimento della lingua target attraverso un argomento riguardante i loro studi, propone loro, come tesina scritta facoltativa per il semestre, la traduzione dall'italiano in lingua greca, del dramma del veneziano Luigi Groto, *Isac*, del 1556. Quest'ultimo, oltre ad essere una delle più significative opere letterarie del Rinascimento italiano, con molteplici edizioni e rappresentazioni teatrali all'epoca della sua creazione, costituì il modello di riferimento per il capolavoro della letteratura cretese di fine 16° e inizio 17° *Η Θυσία του Αβραάμ (Il Sacrificio di Abramo)*.

La proposta viene subito accolta con grande entusiasmo da tanti degli studenti che frequentavano il corso. Grande, però, è stata la sorpresa, sia dell'insegnante che degli studenti, di fronte al fatto che, nonostante la loro accurata ricerca, non si riesce a trovare né in Italia, né in Grecia, una qualche recente edizione critica o filologica dell'opera teatrale in questione, che certamente avrebbe reso molto più facile il lavoro della traduzione del testo. L'unica possibilità di accesso al dramma religioso di Groto, dalla Grecia, è attraverso il formato digitale delle edizioni del 1605 (Serravalle di Venezia: Marco Claseri) e del 1673 (Roma: Bartolomeo Lupardi).

Dunque, per attuare la sua traduzione occorre prima di tutto, necessariamente, procedere alla trascrizione e alla traslitterazione dell'opera. Sotto la guida, la continua supervisione e l'assistenza della loro insegnante d'italiano, gli studenti partecipanti hanno portato a termine la trascrizione dell'opera, rinviando ad un successivo momento la sua traduzione in lingua greca. È stata, dunque, offerta, in questo modo, agli studenti partecipanti all' “impresa”, l'occasione di studiare, in modo più approfondito, partendo dal testo originale, una delle più importanti opere teatrali della letteratura italiana, come anche di farlo con interesse per l'apprendimento della lingua italiana.

Lo studio comparativo dell'italiano, così come si presenta attraverso una sua diacronia di molti secoli, è stato particolarmente utile nella scoperta, da parte degli studenti, delle affinità, delle analogie, nonché delle variazioni linguistiche presenti in italiano nella lingua studiata, sia a livello ortografico e lessicale che morfosintattico.

Προλογικό σημείωμα για την έκδοση

Η μεταγραφή του έργου του Luigi Groto, *Isac*. Μια πρωτότυπη διδακτική πρόταση για την εκμάθηση της *Ιταλικής Γλώσσας και Ορολογίας*

Εαρινό εξάμηνο 2021/2022: Περίοδος πλήρους έξαρσης της πανδημίας COVID-19, υγειονομικού εγκλεισμού και διαδικτυακής εκπαίδευσης σε όλα τα ανώτερα και ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Ελλάδας.

Στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης, η διδάσκουσα της *Ιταλικής Γλώσσας και Ορολογίας*, Δρ. Αθανασία Δρακούλη για να παρακινήσει τους φοιτητές του ανώτερου από τα τέσσερα επίπεδα που αντιστοιχούν στα διδακτικά εξάμηνα του μαθήματος (040) να εντρυφήσουν στην εκμάθηση της γλώσσας-στόχου πάνω σε αντικείμενο που άπτεται των σπουδών τους, τους προτείνει, ως προαιρετική γραπτή εργασία εξαμήνου, την υλοποίηση της μετάφρασης από την Ιταλική στην Ελληνική γλώσσα του δράματος του Βενετού Luigi Groto του 1556, *Isac*, έργο το οποίο, πέρα από ένα εξαιρετο λογοτέχνημα της Ιταλικής Αναγέννησης με πολλαπλές εκδόσεις και θεατρικές παραστάσεις στην εποχή της δημιουργίας του, αποτέλεσε και το πρότυπο του αριστουργήματος της Κρητικής λογοτεχνίας του τέλους του 16^{ου} και των αρχών του 17^{ου} αιώνα, *Η Θυσία του Αβραάμ*.

Η προθυμία συμμετοχής, εκ μέρους (προπτυχιακών και μεταπτυχιακών) φοιτητών που παρακολουθούσαν το μάθημα ήταν μεγάλη και ενθουσιώδης. Μεγάλη, όμως, ήταν και η έκπληξη διδάσκουσας και διδασκόμενων που παρά την επίμονη αναζήτησή τους, δεν μπόρεσαν να εντοπίσουν ούτε στην Ιταλία ούτε στην Ελλάδα κάποια πρόσφατη κριτική ή φιλολογική έκδοση του εν λόγω θεατρικού έργου, η οποία θα διευκόλυνε τη μεταφραστική διαδικασία. Προσβασιμότητα στο θρησκευτικό δράμα του Γκρότο παρείχαν μονάχα η Βιβλιοθήκη της Φιλοσοφικής Σχολής του Τορίνο και η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ρώμης “Vittorio Emanuele” μέσω ψηφιοποίησης αντίτυπων των εκδόσεων του 1605 (Serravalle di Venezia: Marco Classeri) και του 1673 (Roma: Bartolomeo Lupardi). Συνεπώς, ο δρόμος για τη μετάφραση θα έπρεπε να περάσει πρώτα, κατ' ανάγκη, από τη μεταγραφή του έργου. Υπό την καθοδήγηση και τη συνεχή επίβλεψη και αρωγή της καθηγήτριάς τους, οι συμμετέχοντες φοιτητές επιδόθηκαν στην ολοκλήρωση της μεταγραφής του έργου, μεταθέτοντας, σε μια δεύτερη χρονική στιγμή, την μετάφρασή του στην Ελληνική γλώσσα.

Δόθηκε, έτσι, η ευκαιρία στους φοιτητές να μελετήσουν εις βάθος, από το πρωτότυπο, ένα από τα σπουδαιότερα θεατρικά έργα της Ιταλικής λογοτεχνίας, αλλά και να εντρυφήσουν στην εκμάθηση της γλώσσας-στόχου, μέσα από την αντιπαραβολική μελέτη της Ιταλικής γλώσσας, όπως αυτή παρουσιάζεται σε μία διαχρονική της διάσταση πολλών αιώνων, η οποία είναι ιδιαίτερα πρόσφορη στο να αποκαλύψει στους διδασκόμενους ομοιότητες, αναλογίες, καθώς και γλωσσικές μεταβολές της υπό εκμάθηση γλώσσας τόσο σε ορθογραφικό και λεξιλογικό όσο και σε μορφοσυντακτικό επίπεδο.

Isac, Ra[p]presenta[z]ion[e] di Luigi Groto, il Cieco d'Adria

•viii•

Il risultato di questo faticoso lavoro è contenuto nella presente edizione, commentata dettagliatamente, linguisticamente e filologicamente, dalla professoressa Drakouli che ne ha curata anche la supervisione scientifica.

Iniziativa, come questa in particolare, viene da una parte a colmare un grande e pluriennale vuoto nella letteratura italiana, dall'altra a creare qualcosa di nuovo nell'insegnamento e apprendimento dell'italiano come lingua straniera.

Molto grande è la mia soddisfazione per aver contribuito, dalla mia posizione, alla realizzazione della presente edizione.

Georgia Milioni

Professoressa Associata della Didattica della Lingua Italiana
presso l'Università Nazionale e Capodistriaca di Atene
nonché Lettore critico della presente edizione

Το αποτέλεσμα της κοπιώδους αυτής εργασίας περιέχεται στην παρούσα έκδοση η οποία, σχολιάζεται διεξοδικά, γλωσσικά και φιλολογικά, από την κα Δρακούλη η οποία είχε την επιστημονική της επιμέλεια.

Πρωτοβουλίες, όπως η συγκεκριμένη, έρχεται αφενός να καλύψει ένα μεγάλο και πολύχρονο κενό στον χώρο της Ιταλικής λογοτεχνίας, αλλά και να δημιουργήσει νέα δεδομένα στη διδασκαλία και την εκμάθηση της Ιταλικής ως ξένης γλώσσας.

Είναι πολύ μεγάλη η χαρά μου που συνέβαλα, από το μετερίζι μου, στην υλοποίηση αυτής της εργασίας - έκδοσης.

Γεωργία Μηλιώνη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της Διδακτικής της Ιταλικής Γλώσσας
στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
και Κριτικός Αναγνώστης της παρούσας έκδοσης

ISAC
RAPRESENTATION
DI LVIGI GROTO
CIEGO D'HADRIA

*Nonamente ricorretta, &
ristampata.*

Amos M. de' Medici

IN ROMA.

Per Bartolomeo Lupardi . 1673.
Con Licenza de' Sig. Superiori.

ISAC
RAP[P]RESENTA[Z]ION[E]

DI LUIGI GROTO
CIECO D' ADRIA

N[u]ovamente ricorretta
e ristampata

IN ROMA

Per Bartolomeo Lupard ·1673·
Con Licenza dei Sig(nori) Superiori

Ne fiate stanchi fatij, e fastiditi.
Nè in questo spatio appresentate me-
no
A vagheggiar città superbe, e ricche
Vi fian di Susa, di Damasco, o Athe-
ne,
In cui astuti serui, e Parasiti,
Adulatori, a voi con molti Egeffi
Pongane in cor piacere, e in bocari-
fo.
Nè men quà similmente vi fian mo-
stri,
I palagi reali, e l'honorate
Corti doue i delitti, e le ruine,
Le acerbe angoscie, e le spietate morti
Spauentati vi rendano, e pietosi.
Tropo tempo ci vuole, e troppa spe-
sa,
(Che via piu importa) a fabricar citta-
di
E a mantenersi illustremente in quel-
le,
A questo tempo: mà piacciuto é a
noi,
E a voi crediamo ancor, che piacer
debba.
Di porui innanzi gli occhi, in medio-
cre
Theatro historia tolta da le antiche
Memorie Hebreè, che appunto al
tempo d'hogi

A 3 si

ne siate stanchi fatti e fastiditi¹.
 Nè in questo spazio rappresentare meno
 a vagheggiar[e] città superbe e ricche
 vi sian[o] di Susa, di Damasco, o Atene,
 20 in cui astuti servi e paras[s]iti
 adulatori, a voi, con molti gesti
 pongane in c[u]or piacere², e in bocca riso.
 Nem[m]eno qui similmente vi sian[o] mostr[a]ti
 i pala[zz]i reali³ e l(e) onorate
 25 corti dove i delitti e le ruine,
 le acerbe angosce, e le spietate morti
 spaventati vi rendano e pietosi.
 Troppo tempo ci vuole e troppa spesa,
 (che via più importa⁴) a fabbricare cittadi⁵
 30 e a mantenersi illustremente in quelle
 a questo tempo: ma piaciuto è a noi,
 e a voi crediamo ancor, che piacer debba,
 di porvi innanzi⁶ [a]gli occhi⁷, in mediocre
 teatro, [[i]] storia tolta⁸ dalle antiche
 35 memorie⁹ ebre, che appunto al tempo d'oggi

¹ **Ne siate stanchi fatii e fastiditi:** ve ne siete stancati e infastiditi (di queste storie) / έχετε κουραστεί και απαυδήσει (από αυτές τις ιστορίες).

² **pongane in c[u]or piacere:** vi diletta / σας προσφέρουν ευχαρίστηση.

³ **i palagi reali:** i palazzi reali / τα βασιλικά ανάκτορα.

⁴ **che via più importa:** che in fondo interessa maggiormente / που κατά βάθος έχει περισσότερο ενδιαφέρον.

⁵ **a fabbricare cittadi:** a costruire scenografie di città / για το "στήσιμο" σκηνικών πόλεων.

⁶ **innanzi:** davanti a / μπροστά σε.

⁷ **ma piaciuto è a noi e a voi, crediamo ancora che piacere debba di porvi innanzi gli occhi:** è piaciuto a noi, e crediamo anche a voi, di procurarvi piacere nel mostrarvi [...] / άρεσε σε εμάς, και πιστεύουμε και σε εσάς, να σας προσφέρουμε ευχαρίστηση παρουσιάζοντάς σας [...].

⁸ **istoria tolta:** storia presa, tratta / ιστορία παρμένη, αντλούμενη.

⁹ **memorie:** storie, tradizioni / ιστορίες, παραδόσεις.